

.....

OGLEDI

.....

Todor Kuljić

Filozofski fakultet, Beograd

1968: TRI PARADOKSA U OBELEŽAVANJU JUBILEJA U BEOGRADU 2008.*

1. Prvi upadljivi paradoks je činjenica da antikapitalističku i antiim-perijalističku 1968. danas u Beogradu obeležavaju bivši šezdesetosmaši koji danas drže da je kapitalizam bezalternativan, a da je socijalizam bio totalitarna iluzija. Pretpostavljam da nije cilj ove konferencije da se rehabilituju antikapitalizam, antibirokratizam i demokratija saveta kao izvorne ideje 1968. Jer ove ideje se kose i sa ideologijom proevropske Srbije, ali i sa gledanjima euroskeptika. Da li je onda cilj skupa da se istakne biografski kontinuitet građanske hrabrosti, kao važan deo samoopisa nekih savremenih političara? Još više od toga, 1968. skoro da postaje generacijski kontejner, jer se u šezdesetosmaše, pored intelektualaca koji su tada odista bili aktivni kritičari režima, danas svrstavaju i mnogi iskonstruisani opozicionari koji se uporno trude da autobiografiju oplemene izmišljenim stradanjem u socijalizmu. Kada se pomene 1968., malo ko danas u suštini ovog globalnog svetskog studentskog protesta vidi antikapitalističku viziju društva. Veći deo ističe otpor i građanski aktivizam studenata. Iako je ova komponenta važna, reč je o neopravdanom liberalnom akcentovanju 1968. Građanska hrabrost bila je politička kultura pokreta, ali je njegov sadržaj bio levičarski.

To što se 1968. danas obeležava pre svega kao važna karika u kontinuitetu građanske hrabrosti beogradske humanističke inteligencije nije lišeno paradoksa. Jer kako objasniti to da antitotalitarni intelektualci koji danas kritikuju socijalizam zdesna, istovremeno svojataju 1968., koja je bila kritika socijalizma sleva. Kako uopšte svojatati 1968, kada se u proevropskom i evroskeptičnom taboru danas podjednako nipodaštava antiforumska demokratija saveta iz 1968. i slavi proceduralna liberalna demokratija,

* Reč u diskusiji na Konferenciji “1968. u Beogradu: 40 godina posle”, koju su organizovali Centar za demokratiju i Beogradski fond za političku izuzetnost 4.06.2008. u Beogradu.

čija je premisa bezalternativnost kapitalizma? Uprkos tome, 1968. je ipak zanimljiva, ali je i utisak da se njen protest čisti od svog osnovnog sadržaja, na sličan način na koji je Če Gevara u svetu odavno razvodnjen u opšti brend neslaganja, čime je kastrirana njegova izvorna harizma borca protiv kapitalizma. Svojevrsna je ironija to da se danas 1968. evocira u pozitivnom smislu, ali ne u sklopu kritike kapitalizma, eksploatacije i samouprave, nego u kontekstu odbrane tranzicije, preduzetništva i profitabilnosti. Jun 1968. jeste ubrzao sazrevanje građanske samosvesti i ideje autonomije univerziteta, ali u levičarskom spoju unutrašnje demokratičnosti pokreta i revolucionarnog aktivizma. Studentski pokret je imao tribune, a ne vođe, u ideji anti-univerziteta ili kritičkog univerziteta nije bilo harizmatizacije idejnih preteča niti oligarhijske birokratske uprave. Ova institucionalna forma pokreta nerazdvojiva je od njegovog antikapitalističkog sadržaja. Gledano šezdesetosmaški, nema samoodređenja bez saodlučivanja. Saodlučivanje nije samo pravo na slobodnu reč nego i pravo na donošenje odluka u radnom procesu. Toga nema u obnovljenom srpskom kapitalizmu, pa je zato tolerancija ultraliberalizma represivna.

Utisak je, međutim, da se danas 1968. skraćuje i obeležava samo kao simbol neslaganja sa titoizmom, a ne i kao složeniji epohalni otpor protiv socijalnih razlika, imperijalizma, gerontokratije i svemoći foruma. Treba se, dakle, otvoreno zapitati kakvu ulogu danas ima podsećanje na 1968. kod savremene desnice u Srbiji (desnica je svaka struja koja drži da je kapitalizam bezalternativan, od LDP do SRS)? Podela na proevropske i antievropske struje ne sme zamagliti razliku između leve i desnice. I to ne samo zbog neselektivnog sećanja na 1968. Autentične leve danas u Srbiji skoro i da nema, a desnicu čine konzervativni evroskeptici i ultraliberalne proevropske struje. Svi se obaraju na socijalizam, ali u snažnoj plimi poslesocijalističkog antikomunizma malo ko uočava da je nestanak socijalizma u Evropi ugrozio i objektivnost antimarksističke misli. Lišena opasnosti leva, desnica je izgubila osećaj za realno. Može se bez preterivanja reći da je jugoslovenska humanistička inteligencija uvek teže podnosila pobedu od poraza, i da se lako gubila u trijumfu. Zbog slabljenja leve i konverzije šezdesetosmaša, domaća misao o društvu pretrpela je epistemološku havariju. Zašto? Prosto rečeno zato što svaki pobednik u trijumfu gubi kritičnost, pa su u novoj plimi nacionalističkog i ultraliberalnog konformizma nestala mnoga plodna neslaganja i dileme. Ako podsećanje na godinu 1968. može bar malo otrezniti desnicu, ono ima smisla.

2. Drugi paradoks ovogodišnjeg jubileja tiče se domaće kulture sećanja. Da li bi bilo preostro reći da je s obzirom na to da u Srbiji danas nema autentične antinacionalističke i antikapitalističke leve, sećanje na 1968. u osnovi jedna verzija solunaštva? Drugim rečima, nije li podsećanje na

otpor titoizmu instrumentalne prirode, a ne u službi oživljavanja izvornih vrednosti 1968.? Da je reč o ovom drugom, trebalo bi u duhu 1968. umesto normalizacije tranzicije skandalizovati nejednakosti periferijskog srpskog kapitalizma. Toga nema i otuda što nema šezdesetosmaša ne može biti autentična levica ona struja koja brani interese penzionera i nezaposlenih u savezu sa ekstremnim nacionalizmom, ali ne može biti ni ona koja slavi neoliberalizam EU. Beogradski i zagrebački studentski pokret bio je 1968. u znaku srpsko-hrvatskog i jugoslovenskog bratstva. Autentična levica koja se javila 1968. bila je protivnik nacionalizma, kapitalizma i forumske proceduralne demokratije. Njeni dosledni nastavljači treba da rade na zaoštavanju, a ne na otupljivanju protivrečnosti kapitalizma. Levica treba da razbija iluziju da je bolje biti eksploatisan nego nikada eksploatisan. Šezdesetosmaški rečeno, u širenju Evropske Unije treba videti, pored slobodnijeg protoka ideja i kapitala (što vizama zatvorena Srbija još nije osetila) i ekonomsku kolonizaciju evropske periferije, a većinu uglednih preduzetnika treba markirati kao privredni polusvet.

Ako danas ove perspektive u Srbiji nema, čemu onda podsećanje na 1968? U nas do danas nije bilo debata oko 1968., u haosu rata i dugog raspadanja države SFRJ ova tema je tiho potonula. Da li je danas cilj jubileja puko prisećanje na nekadašnje vlastito, doduše rizično, neslaganje sa titoizmom, uz zaborav činjenice da sam nekada bio marksista, a da danas branim naciju ili neoliberalizam EU. Služi li danas evociranje uspomena na 1968. isticanju kontinuiteta bunta, ali i zamagljivanju diskontinuiteta opredeljenja? Da li je uprkos formalnom obeležavanju 40-godišnjice, ipak na delu izdaja 1968. od strane intelektualaca? Kod ove izdaje nije zanimljiv banalni pragmatizam ili cinizam konvertita, nego duboki zaokret epohalne svesti udesno, kojem najveći deo levice nije bio kadar da se odupre. Ima li ili nema paradoksa u okolnosti da intelektualci koji se danas u Beogradu pozivaju na 1968. tvrde da "moja biografija ne počinje 1990. sa osnivanjem Demokratske stranke nego još 1968", a da pri tome ističu da kapitalizam nema alternative? To jeste paradoks, ali nije dijalektički.

3. Dijalektički je tek treći paradoks, koji se tiče promene epohalne svesti, a koji je otvorila 1968. kao godina bljeska levice, ali i početka njenog sumraka. Slabljenje levice nije rezultat slabljenja utopije i jačanja pragmatizma humanističke inteligencije, nego složenih tektonskih promena epohalne svesti i njenog konstantnog kretanja udesno od 1968. do danas. Antitotalitarizam je potiskivao antikapitalizam, antibirokratski marksisti postajali su antitotalitarni liberali, žar za klasnom pravdom preusmeren je u nacionalni hilijazam uokviren legalizmom. Akteri ovih promena su najmoćnije međunarodne snage, a o tom zaokretu svedoči i evolucija žrtvi. 1960-ih to su još uvek bile eksploatisane klase, rasne i manjinske grupe.

Već u narednoj deceniji žrtve se menjaju. Grubo rečeno, u Nemačkoj Jevreji potiskuju nejevrejske žrtve fašizma, u Francuskoj se žrtve centriraju oko disidenata unutar realnog socijalizma, a nakon sloma socijalizma žrtve postaju nacije.

Već pomenuta evolucija žrtvi jeste marker slabljenja leveice, iako konverzija šezdesetosmaša sleva nadesno nije bila sinhrona, nego je u raznim zemljama bila posredovana različitim činocima. U Francuskoj je to bio zaokret od levog anarhizma do viđenja socijalizma kao totalitarizma (personifikacija zaokreta bio je Crveni Deni, Danijel Kon-Bendit, koji je 1999. tražio intervenciju kopnenih trupa protiv Jugoslavije, a nedavno je rekao da treba zaboraviti 1968.; ili još bizarnija figura ekstremnog maoiste iz 1968. Stefana Kurtoe, urednika *Crne knjige komunizma* iz 1997). Nije nevažno ni to što 1968. nisu bili uticajni disidenti Đilas, Havel i Kolarkovski. Tek od polovine 1970., nakon Gulag-šoka (Solženjicin), počinje uticaj antitotalitarnih disidenata. U SR Nemačkoj je od 1968. do 1989. tekao obrnuti pravac razvoja – od antitotalitarizma ka antifašizmu; šezdesetosmaši su još uvek bili uticajni, da bi tek 1989. počela njihova masovna konverzija. Simbol ovog zaokreta bio je šezdesetosmaš Joška Fišer, koji je glasao za intervenciju NATO-a u SR Jugoslaviji, pravdajući se da je to bila operacija na otvorenom srcu Zelenih. U Jugoslaviji je zaokret dela šezdesetosmaša udesno počeo početkom 1980-ih, a simbol zaokreta nisu bili pragmatični samoupravljači, nego njihovi kritičari praksisovci, čiji je deo prešao u nacionaliste ili u liberale (naravno nisu svi, treba izuzeti G. Petrovića, M. Kangrgu, Z. Golubović i V. Milića). Duh 1968. sve više je prelazio u romantični simbol bunta preobraćenih intelektualaca, a njegova uloga u skandalizovanju sistemskih nejednakosti u novoj nepreglednosti sve više je slabila.

Konverzija šezdesetosmaša iz antikapitalističkog u proliberalni politički korektni imperijalizam još je u toku. Svaka zemlja imala je vlastite generacijske zaokrete. U Nemačkoj su šezdesetosmaši prešli u osamdesetdevetaše, u Jugoslaviji su preko noći levičari postali šovinisti i liberali, u Parizu su maoisti postali najžešći antikomunisti, a na Berkliju su markuzeovce i Crne pantere zamenili menadžeri.

Uprkos zaokretu, 1968. se ne zaboravlja, iako se svuda skraćuje, romantizuje ili otvoreno omalovažava. Sa normalizacijom liberalizma i globalizacijom u Evropi i SAD, danas se 1968. pokušava rastumačiti kao ritualna periodična konjunktura nonkonformizma mladih (dece Marksa i koka-kole). U tom pogledu pada u oči kontrast generacija u SAD. Ovde su najakutnije godine formiranja političke generacija bile 1960-te, kada su studenti na Berkliju tražili reformu univerziteta, građanska prava i zaustavljanje Vijetnamskog rata. Već 1970-ih stigao je konzervativni talas. Dok je 1960-ih prevladavala opomena “Ne veruj nikome iznad tridesete”, ista

je 1980-ih preformulisana u pragmatični slogan “Ne veruj nikome ispod 30.000 dolara”. U Francuskoj je ovaj zaokret stigao već polovinom 1970-ih, u Nemačkoj nakon ponovnog ujedinjenja, a u Jugoslaviji krajem 1980-ih. Skoro svuda je tobožnje prirodno otrežnjavanje pravdano bizarnom konzervativnom ideologijom životnih doba: “Ko u dvadesetoj nije levičar, taj je budala, a ko je u četrdesetoj levičar, taj je tek prava budala”. Umereniji tvrde da su 1968. postavljena prava pitanja, ali nisu dani primenljivi odgovori; konzervativci govore o agresivnom antiautoritarizmu šezdesetosmaša. Razumljive su ove bojazni, jer svako ko traži poredak mora stvarati strah od haosa.

Većina se ipak slaže da je od 1968. poslušnost prestala da bude prva građanska dužnost, čak i uprkos tome što je levičarsku godinu 1968. svladala restaurativna godina 1989., koja je značila zaokret ka starim vrednostima: kapitalizmu, nacionalizmu i religiji.

Možda ovaj zaokret najpregnantnije iskazuje nagla promena parole bunta u DDR: parolu iz 1989. godine “*Wir sind das Volk*” (“Mi smo narod”), već naredne godine zamenila je parola “*Wir sind ein Volk*” (“Mi smo jedan narod”). Prva je bila zahtev za građanskim pravima, a druga za nacionalnim. Nacionalizam je svuda trijumfovao i kako bar za sada izgleda, u Zapadnoj Evropi se 1968. zbila poslednja revolucija prožeta utopijskom energijom i principom nade. Ne treba zaboraviti da je Brant kleknuo u varšavskom getu tek posle 1968. Već za sledeću generaciju budućnost više nije bila obećanje, nego pretnja. Poslednji revolt u istoriji Zapada koji nije postavio granice verovanju u napredak i modernizaciju bio je studentski protest iz 1968. Danas mladi više nemaju utopiju (postmoderna je ovu denuncirala kao izvor terora), gledaju u budućnost kao u crnu rupu i ne mogu predviđati svoj život više od dve godine unapred. Suočeni sa rastom školarine, obezvređenim diplomama na tržištu i nesigurnošću zaposlenja, moraju preuzeti odgovornost za ugroženu zemlju i vlastiti nepredvidljivi položaj. Više empirijskih istraživanja u raznim zemljama konstatovalo je epidemiju egoizma i apolitični pragmatizam mladih. Generaciju iz 1968., nošenu utopijom, smenila je generacija koja je prihvatila potrošačke vrednosti. U ovom zaokretu, izgubio se širom Evrope duh 1968., koji se i kod nas pokušava na skraćen, iskrivljen i paradoksalan način pomiriti sa normalizovanim kapitalizmom. Zato postavljam pitanje: da li je srpska desnica ponosna na šezdesetosmaški greh, ne slave li preobraćeni intelektualci vlastitu zabludu?